

TÜRK KÜTÜPHANECİLER DERNEĞİ BÜLTENİ

XXXIV. Cilt

1985

1. Sayı

YAYIN YILI VE TÜRKİYE BİBLİYOGRAFYASI'NDAKİ KAYIT YILI ÜZERİNE

Dr. Hasan Işın DENER (*)

Ö Z E T

Türkiye Bibliyografyası'nda 1953 ve 1981 yılları arasında yer almış bulunan künyelerden çekilen % 1'lik sistematik rassal örneklerle bir 'yayın yılı' zaman serisi oluşturulmuştur. Örneklem sonuçları, Bibliyografya'daki 'kayıt yılı' ile 'yayın yılı' arasındaki bir gecikme endeksi'nin türetilmesinde de kullanılmıştır. Sözkonusu zamanlaşım-ların dan ve yayın yılı ile kayıt yılı serilerinin karşılaştırılmasından, bazı istatistiksel sonuçlara varılmıştır.

A B S T R A C T

(On the year of publication and the year of registration in the Turkish National Bibliography)

The 'year of publication' time-series of titles that took place in the Turkish National Bibliography were constructed by drawing a 1% systematic random sample for the years 1953 up to 1981. The sampling results were also used in order to derive a 'lag index' between the years of publication and of registration in the Bibliography. Some statistical conclusions were derived from the mentioned time-lags and the comparison of publication year and registration year time-series.

1. GİRİŞ

Türkiye Bibliyografyası'nın yayınlanan sayılarındaki ve yıllık dizinlerindeki yayın sayısı istatistikleri, elbette ki, derlenen materyalin yayın yılına göre değil, onların bibliyografyada yer alışı yılına göre hazırlanmaktadır. Diğer taraftan, belli bir yıla ait Türkiye Bibliyografyası'nda kayıtlı doküman-

(*) Yrd. Doç. Dr. H.Ü. İşletme Bölümü Öğretim Üyesi.

ların yayın yılları itibariyle dağılımı hakkında bir fikir edinmek, önemli operasyonel tanım yanlışlarına ve kıstas arayışlarına yanıt verebilecek birtakım sayısal kanıtları ortaya koyacaktır.

Bu nedenle, küçük çalışmamızın ana amacı, dokümanların Türkiye Bibliyografyası'ndaki yer alış yılı ile yayın yılı arasındaki bağıntıyı, 1953 ciltinden son tamamlanmış cilt olan 1981'e kadar geçen 29 yıllık bir dönem için istatistiksel olarak ortaya koymaktır. Böylece elde edilen ve aşağıdaki iki tabloda özetlenen sayısal bulgular, (kapsamı, burada iki örnekle açıklanan) geniş bir sorular demetinin yanıtlanmasına yardımcı olabilir.

2. KULLANILAN ÖRNEKLEME TEKNİĞİ

1953 yılından bu yana Türkiye Bibliyografyası'nda geçen künyelere sıra numaraları verilmektedir. Numaralamanın, Bibliyografya'nın 1980'e kadar yılda 4 defa ve sonra aylık olarak yayınlanan fasikülleri çerçevesinde sınıflandırma gruplarına göre hiçbir özelleşmeye gitmeksizin ve genelde atlama yapılmadan gerçekleştirilmesi, onların, bir 'sistemik rassal örnekleme' çalışmasına temel oluşturacak sıra sayıları şeklinde kullanılmasını mümkün kılmaktadır (1). Dolayısıyla bibliyografyada derlenen yapıtların yayın yılları, burada seçkisiz örnekleme yoluyla saptanabilmiştir.

Sistemik rassal örneklemeyle ilişkin seçimde, belli bir yılın Türkiye Bibliyografyası'ndan, yayın yılı kaydedilecek ilk örneklemin iki haneli bibliyografya sıra numarası, bir rassal sayı tablosundan elde edilmiştir (2). Örnekleme oranı % 1 olarak alınmış ve böylece, en az künyenin yer aldığı 1957 yılı bibliyografyası için bile 'büyük örneklem özellikleri' gösterebilecek örnek hacimleri sağlanmıştır. Sistemik seçim, bazı bibliyografya ciltlerinde görülen ufak sıra numarası hataları ve atlamalarından etkilendirilmemiştir.

Eğer örneğe çıkan bir yapıtın yayın yılı hiç yoksa, onun yerine (Bibliyografya'da d.t. kısaltması ile gösterilen) derleme yılını ikame etmek bir operasyonel tanım hatası yaratacağından, sözkonusu örneklem atlanarak, yedek örnekleme gidilmiştir. Yayın yılının birden fazla olması veya çok belirgin şekilde yanlış basılması durumlarında da, aynı şekilde davranılmıştır. Bu bakımdan 'yedek örneklem', atlanan örnekleme takip eden ve yayın yılı bulunan ilk künye olarak tanımlanmıştır.

3. GECİKME ENDEKSİNİN HESAPLANMASI

Anlamli bir kullanım olanağı yaratmak üzere, herbir örnekleme ait yayın yılı bulgusu, onun içinde yer aldığı Türkiye Bibliyografyası yılından olan farkı cinsinden ifade edilen bir göstergeye dönüştürülmüştür. Bu dönüşüme

(1) Rassal örnekleme ve bu arada sistemik rassal örnekleme metodu ve uygulaması hakkındaki bilgiler için, bakınız: Cochran, S. 180 v.d.

(2) Kullanılan rassal sayılar için, bakınız: RAND Corporation, S. 1.

göre, örneğin yayın yılı Bibliyografya yılına eşit olan bir yapıtın göstergesi, 0'dır.

Hesaplanan bu göstergelerin aritmetik ortalamaları, bir tür 'gecikme endeksi' oluştururlar. Dolayısıyla, böylesine ortalamaların nispeten büyük çıktığı bibliyografyalarda, eski yıllara ait yayınlar daha büyük ölçüde yer almış demektir. Buna karşın gecikme endeksinin küçük olduğu bibliyografyalar da, daha güncel sayılabilir.

Rassal örnekleme yoluyla elde edilen gecikme endekslerinin alt ve üst sınırları, belli bir güven olasılığı için (örneğin, burada yeterli bulunan ve kullanılan % 95'lik bir güven olasılığı için) hesaplanabilir (3). Tablo I, alt ve üst sınırlarıyla birlikte, gecikme endekslerini, Bibliyografya yıllarına göre topluca vermektedir.

4. YAYIN YILI ZAMAN SERİSİNİN TÜRETİLMESİ

Yapılan örnekleme çalışması, aynı zamanda, Türkiye Bibliyografyası'nın yayın yıllarına göre bir dağılımını elde etmekte kullanılabilir. İçerildiği bibliyografyanın zaman noktasından daha önceki yıllarda yayınlanmış bulunan örneklem miktarları kendi gerçek yayın yıllarına üleştirilirse, sözkonusu dağılım, (analitik açıdan yeterli bir ayrıntı düzeyi oluşturan) 100 yayınlık birimler ölçeğinde ortaya konulabilir. Bu bakımdan, herbir 'bibliyografik kayıt yılı' için yıl envanterinin toplam sayısına, sonraki yıllarda bibliyografya girmiş fakat o yıla ait bulunan yayınlar sayısının eklenmesi ve aynı toplamdaki önceki yayın yıllarına ait olanların çıkartılması ile, o yılın 'yayın yılına göre' yapıt sayısı türetilebilecektir.

Ancak sözkonusu işlemle elde edilecek zaman serisi, bibliyografik kayıt yılı dizisine nazaran daima bir serbestlik derecesi eksik kalacaktır. Örneğin burada, inceleme dönemimizin son yılı olan 1981 yayın yılı serisinde kapsamamıştır; çünkü daha sonraki yıldan sözkonusu yıla yapılacak aktarımların miktarı, ancak 1982'nin Türkiye Bibliyografyası tamamlandığında elde edilebilecektir. Gerçi 1982'ninkinden çok sonraki bir bibliyografya cildinde de 1981'de yayınlanmış dokümanların kaydedilmiş bulunması olasıdır. Ne var ki, en büyük hacimli ve dolayısıyla bir yayın yılının envanter değerini önemli ölçüde etkileyebilecek aktarım, (Türkiye Bibliyografyası örnekleme-sinde gözlediğimiz üzere) daima ondan bir sonraki yıldan taşınmaktadır.

(3) Alt ve üst sınırların hesabına ilişkin olarak herhangi bir standard istatistik kitabına veya Cochran, S. 17 v.d.'ne bakılabilir.

Tablo I
Gecikme Endeksleri

	Örneklem hacmi n	Endeks alt sınırı G_l	Gecikme endeksi G	Endeks üst sınırı G_u
1953	44	0,064	0,182	0,248
1954	30	0,034	0,300	0,566
1955	32	0,016	0,125	0,234
1956	29	0,073	0,207	0,341
1957	27	0,149	0,296	0,443
1958	29	0,144	0,379	0,614
1959	39	0,087	0,667	1,245
1960	40	0,179	0,475	0,771
1961	41	0,133	0,268	0,403
1962	37	0,032	0,135	0,238
1963	55	0,216	0,382	0,548
1964	56	0,223	0,500	0,777
1965	44	0,088	0,545	1,003
1966	49	0,144	0,265	0,386
1967	62	0,265	0,645	1,025
1968	54	0,188	0,333	0,478
1969	57	0,434	0,632	0,830
1970	57	0,355	0,544	0,733
1971	62	0,538	0,984	1,430
1972	78	0,391	0,859	1,327
1973	73	0,442	1,014	1,586
1974	66	0,467	0,606	0,745
1975	63	0,429	0,571	0,714
1976	59	0,372	0,475	0,578
1977	62	0,530	0,645	0,760
1978	49	0,641	0,816	0,991
1979	48	0,482	0,750	1,018
1980	82	0,495	0,622	0,749
1981	60	0,177	0,333	0,489

Tablo II, 1953 - 1980 dönemine ait 'yayın yılına göre yayın sayısı' örnekleme tahminlerini, aynı yılların bibliyografyalarındaki kayıt sayılarıyla karşılaştırmalı olarak sunmaktadır.

Tablo II

Türkiye Bibliyografyası'ndaki Kayıt Yılına ve Yayın Yılına
Göre Künye Sayıları (Bin adet)

	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Kayıt yılına göre	4,4	2,9	3,3	2,9	2,7	2,9	3,9
Yayın yılına göre	4,2	2,8	3,9	3,2	2,6	3,6	3,9
	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966
Kayıt yılına göre	4,0	4,1	3,6	5,5	5,6	4,4	5,0
Yayın yılına göre	3,7	3,7	5,2	4,8	5,5	5,2	6,2
	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973
Kayıt yılına göre	6,2	5,4	5,6	5,7	6,2	7,8	7,3
Yayın yılına göre	5,7	6,2	4,8	5,9	6,2	7,9	7,0
	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Kayıt yılına göre	6,6	6,3	6,0	6,2	4,9	4,8	8,1
Yayın yılına göre	6,2	6,6	6,8	5,8	5,0	5,3	5,0

Yukarıda da belirtildiği üzere, Tablo I ve Tablo II'deki verilerin türetilmesi, bu çalışmanın esas amacıydı. Tablolardaki sayısal değerlerden, ilgili birçok sorunun yanıtlanması bakımından faydalanmak mümkündür. Anlatımımızı noktalamadan önce, (aşağıdaki iki bölümde) bu verilerin ampirik kanıt getirmek üzere kullanılma olanaklarının bulunduğu iki örnek soruya değineceğiz.

5. GECİKMİŞ KAYITLAR HAKKINDA

Türkiye Bibliyografyası'na ilişkin yazılarda vurgulanan hususlardan biri, bibliyografya ile sağlanan duyurunun güncel olamadığıdır. Bu gecikme, bir yönüyle, belli bir dönemi kapsayan fasikülün o dönemden çok sonra kullanıma hazır hale getirilebilmesi ile ilgilidir. Ancak eleştirinin diğer bir boyutu da, künye kayıt işlemleri tamamlanmış bibliyografya ciltlerinin temsil ettikleri dönemden önceki zamanlara ait büyük ölçüde materyali içerdikleri, yani diğer bir deyişle, bibliyografik derlemeye alınacak dokümanlara erişimde, ya da onların sınıflandırılmış bir şekilde kaydedilmesi sürecinde güncelleşmeyi baltalayıcı birtakım darboğazların bulunduğu şeklindedir. Oysa ki, Tablo I'deki (ölçü birimi yıl olan) gecikme endeksleri, bu tür yaklaşımlarda kullanılabilecek bir seri oluşturmaktadır.

Tablo I'deki değerler incelendiğinde, Türkiye Bibliyografyası bünyesine girecek belli bir yıla ait dokümanların (tam olmasa bile) erişilebilen kapsamındaki derleme işlemini bitirmeye, önemli zamanaşımı olmaksızın imkan bulunamadığı anlaşılmaktadır. Çünkü gecikme endeksleri, bu açıdan, büyük-

çe 'geri düşmelerin' varlığına işaret etmektedir. Böyle bir süreli bibliyografyada, daha önceki yayın yıllarından arta kalan künyelerin istisna teşkil etmesi ve bir önceki yılın yapıtlarına ait geri kalan künyelerin hemen tamamının da ilk üç aylıkta kaydedilmiş olması beklenir. Somutlaştırıcı bir örnekle, her fasikülde eş. sayıda künye bulunduğunu ve ilk fasiküldeki kayıtların % 50'si gibi abartılı bir oranının geçen yıldan kaldığını varsaysak bile, bu oranın yıllık 'gecikme endeksi'ne yansımasının 0,125 gibi bir endeks değeri verdiğini görürüz. Halbuki Tablo I'deki G'lerin çoğu, daha yüksek çıkmıştır. Endekslerin istatistiksel alt sınırları dahi bu genel görünümü doğrulamaktadır.

Diğer taraftan, G'lerin zaman içerisindeki değişimi, (bazı yerde bir önceki verinin birkaç katına veya ufak bir kesrine varacak düzeydeki sıçramalara ulaşan) birtakım dalgalanmalar meydana getirmektedir. Dalgalanmalarla ilgili öngözlemlerimiz ise, şu şüphelerin varlığını ortaya koymaktadır! (4)

Önce, zaman içerisindeki gecikme endeksi değişiminin merkezi trendi, güven aralıklarındaki genişleme ve daralma ve yöresel mod ve antimodların oluşturduğu zarf eğrilerindeki oynamalar birlikte ele alındığı taktirde, 2527 sayılı kanunun amir hükmü uyarınca yayın gönderme yaptırımının, 1950'lerin sonlarına doğru etkinlik kaybına uğramaya başladığı izlenimi uyandırmaktadır. Sonra, (Tablo II'deki) 'künye kaydı sayısı' ile 'gecikme endeksi' dizileri arasında, (künye kayıtları sayısında açıklanması kolay olmayacak ani düşme ve yükselmelerle birlikte veya onların ardından gelen, bir veya birkaç periyod zamanışımı) bir senkronizasyon sezilmektedir. Bu taktirde ise, sözkonusu gecikmelerin, yayın toplamadaki yetersizlikten öteye, bir de (gerekçeleri ne olursa olsun) bibliyografya hazırlamadaki bir yavaşlıktan oldukça etkilendiği sonucuna varılacaktır. Daha kapsamlı bir veri havuzuna dayanan ve buradaki amacımızı aşan bir inceleme, bu sezgilerin kesin istatistiksel kanıtlarını ortaya koyabilir.

6. YAYIN YILI SERİSİ HAKKINDA

Bir kalkınma göstergesi olması açısından, yayın sayılarının (ve konulara göre yayın kompozisyonunun) zaman içerisindeki değişimi ile ilgili birtakım anlamlı hipotezler tasarlanabilir. Ancak bunların ampirik irdelenişinde, (yılık veya fasikül başına) Türkiye Bibliyografyası'ndan alınacak rakamlar kullanıldığı taktirde, incelenecek sayısal değerlerin 'tesadüfi süreç'görümlü dalgalanmaları, araştırmacıları abartılmış yargılara vardırabilir.

Elbette ki yıllara göre yayın sayılarının değişiminde, basım sektöründeki bir krizden, araştırma promosyonunun durumu ve siyasal iklime kadar pek çok hesaba katılmayan etmenin önemli etkileri vardır ve bu gibi nedenlerle sözkonusu kalkınma göstergesinin yorumu, uzun dönemli gözlemlere dayan-

(4) Aşağıda kullanılan kavramlara ilişkin açıklayıcı bilgilerin bulunduğu bir yayın olarak, bakınız: Yule, Kendall, S. 102 v.d., 199 v.d., 610 v.d.

dırılmalıdır. Yine de, Tablo II'nin ikinci satırında verilmiş bulunan yıllara göre 'yayın sayıları' serisi, istatistiği yayımlanan 'kayıt sayısı' serisine nazaran, gerçekleştirilebilecek analizler açısından daha tutarlı bir operasyonel tanıma sahiptir. Ayrıca, Tablo II'deki verilerin istatistiksel bir karşılaştırması da, yayın sayıları serisinin diğerine göre hem daha küçük bir varyansa sahip olduğunu, hem de doküman sayılarının zamansal değişimindeki orta ve uzun dönem farklılıklarını daha iyi aksettirdiğini belirlemektedir (5).

Son olarak, Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü'nce kaydı tutulan ve Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yıllıklarında da yer alan ayrı bir 'yıllara göre kitap ve süreli yayınlar' istatistiği bulunduğunu hatırlatalım! (6) Fakat bu verilerin zaman içerisindeki değişiminin, bizim Türkiye Bibliyografyası'ndan türettiğimiz ve aşağı yukarı aynı kapsamdaki zaman serisinin değişiminden (ayrı bir yazıda ele alınabilecek nedenselliklere bağlı olarak) bir takım ayrıcalıklar ve bağdaşmazlıklar gösterdiğine de dikkati çekmekte fayda vardır. Eğer bir araştırmacı, çalışması icabı hem kayıt yılı ve hem de yayın yılı doküman sayılarına müştereken gereksinim duyuyorsa, o taktirde Türkiye Bibliyografyası'ndan 'kayıt yılı' rakamlarını ve sözü edilen istatistiklerden 'yayın yılı' rakamlarını alması, ortaya çıkacak 'geçerlik' sorunları yönünden sakıncalıdır.

KAYNAKLAR

- Cochran, William G. : Sampling techniques, Wiley Inc., New York, 1960.
- RAND Corporation : A million random digits with 100000 normal deviates, Free-Press, New York, 1955
- Yule, G. Udny, Maurice G. Kendall : An introduction to the theory of statistics, Griffin Co., London, 1973.
- Johnston J. : Econometric methods, Kogakusha Co., Tokyo, 1963.
- Devlet İstatistik Enstitüsü : Türkiye İstatistik Yılığ 1983, DİE Matbaası, Ankara, Aralık 1983.
- Türkiye Bibliyografyası : (Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü, 1953; Milli Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü, 1954; Milli Kütüphane Müdürlüğü, 1979), İstanbul, Ankara.

(5) Zaman serisindeki bu tür farklılıkları saptamak bakımından test aracı olarak kullanılabilir bir teknik için bakınız: Johnston, S. 221 v.d.

(6) Bu istatistiğin, bulunduğu son yıllıktaki yeri için bakınız: Devlet İstatistik Enstitüsü, S. 146.